מדרש אגדה — יתרו

וישמע יתרו. מה שמוע שמע ובא. מלחמת הים שמע: ד"א ים סוף שמע: כי הוציא ה' אל ישראל ממצרים. משל לאדם שאוחז בידו צפור, לעולם לא ינצל מידו, עד שיצילנו הקב"ה, כך ישראל שהיו אחוזים ביד מצרים והקב"ה הצילם: אחר שלוחיה. בראשונה כשהלך למצרים הוליך את אשתו, שנאמר ויקח משה את אשתו (ובניו) [ואת בניו] וגו' (שמות ד כ), וכשפגע באהרן, אמר לו אהרן משה אחי אנה אתה בא, אמר לו להצל את ישראל אמר לו ומי אלו עמך, אמר לו אשתי ובני [ולאן אתה מוליכם, אמר לו למצרים], אמרלו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם, מיד החזירה, היינו דכתיב אחר שלוחיה: [ד"א אחר שלוחיה] אחר ששלחה ונתן לה גט: אשר שם האחד גרשם. כך התנה יתרו עם משה שימול אחד מבניו, והאחד יניח מלימול, הה"ד ויהי בדרך במלון וגו' (שמות ד כד), ומי הוא שלא נימול, זה אליעזר: ויצלני מחרב פרעה. כשהרג המצרי והלשינו עליו דתן ואבירם וברח לו ולקח פרעה חרב והיה מכה למשה על צוארו, נעשה לו נס ונעשה צוארו כשיש: ויאמר אל משה אני חתנך [יתרו בא אליך]. היה לו לומר הנני בא אליך, אלא מלמד שלא היה יתרו יכול להכנס במחנה ישראל מפני הענן, ושדא ביה גירא וכתיב ביה אני חותנך יתרו בא אליך, מיד יצא מתוך הענן ובא אל חותנו: וישאלו איש לרעהו לשלום. מי נתן שלום למי, הוי אומר זה משה רבינו, כי הנה כתיב וישאלו איש, ואין איש אלא משה, שנאמר והאיש משה (במדבר יב ג): את כל התלאה [אשר מצאתם בדרך. אשר מצאתם על הים. בדרך] אלו מלחמת עמלק: ויחד יתרו. מלמד שנעשה בשרו כחרב חדה: ד"א ויחד כפשוטו, והוא כמו ישמח ומתרגמינן והדי: ד"א שנדמה לו כאילו היה בשרו חידודין חידודין: ויאמר יתרו ברוך ה'. בוא וראה כמה היו ישראל מגונים, שלא היה אדם מישראל שברכו להקב"ה, עד שבא יתרו ואמר ברוך ה': ויהי אלהים עמך. שיסכים הקב"ה לעצתינו: היה עתה לעם וגו'. שכל הספיקות שלך אתה אומר להקב"ה ומודיע לך, אף הם כל הספיקות שלהם הם יאמרו אליך ואתה מודיע להם: את כחקים. זה מצות שבת: ואת התורות. אלו איסור והיתר, שנא' זאת התורה אדם כי ימות באהל (במדבר יט יד), ומה הוא אדם כי ימות, אלא אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהם: את הדרך ילכו בה. זו ביקור חולים: ואת המעשה אשר יעשון. זו לפנים משורת הדין, דקיימא לן מפני מה נחרבה ירושלם, מפני שדנו בה דיני תורה דלא עבדו בה לפנים משורת הדין: ואתה תחזה. בנבואה שהיה לו, ואתה תראה שונאי בצע שאפילו בממונם אינם חסים: ויבחר משה אנשי חיל. מלמד שלא מצא משה בכל ישראל מי שהיה בו ארבעה מדות הללו: וישלח משה את חתנו. מכאן שכל המצטער בצער צבור זוכה ורואה בנחמת ציבור, ויתרו לא היה בצער ציבור, לא זכה בנחמתן, ואיזו נחמה, זו מתן תורה, ולכך משה שלח את חותנו:

בחדש השלישי. הכל היה משולש, התורה משולשת תורה נביאים וכתובים, משנה משולשת הלכות מדרש וגדות, הסרסור משולש משה אהרן מרים, שלשה פעמים מתפללין עב ובוקר וצהרים, שלשה פעמים אומרים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, ישראל שקבלו את התורה משולשים כהנים לוים ישראלים, האבות משולשים אברהם יצחק ויעקב, הימים משולשים, שנאמר היו נכונים שלשת ימים (פסוק טו), החדשים משולשים שנאמר' בחדש השלישי: ד"א בחדש השלישי. זה סיון שהוא שלישי לחדשים, וניתנה תורה לישראל על ידי שלישי: ביום הזה באו מדבר סיני. יהיה הברית כרותה בעיניך, כאלו בזה היום קבלת התורה, וזהו שנאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת וגו' (דברים ה ג): ויסעו מרפידים. ממקום שרפו ידיהם מן המצות: כה תאמר לבית יעקב. לנשים, כלומר אמור להם דברים טובים לפי שלבן של נשים רך: ותגיד לבני ישראל. אנשים, כלומר אמור להם דברים שהם קשים כגידים: ואשא אתכם על כנפי נשרים. מגשן לרעמסס, דכתיב, ויסעו בני ישראל מרעמסס (שמות יב לז), והיו בני ישראל יושבין בגשן: וישב משה את דברי העם. השיבם בדברים המשבבין את לבם. ד"א וישב משה. היה ראוי לומר ויגד משה את דברי וגו', שלא מצינו הגיד לעם מה שיאמר לו הקב"ה, אמרו לו ישראל אין אנו רוצים, והיה משה מתיירא לומר להקב"ה שיאמר לו פעם אחרת והם לא יאמינו לי, שלא ילקה בצרעת כמו שלקה בסנה, והיינו דאמרי אינשי דנכית ליה חויא מחבלא מדחיל, השיב לו הקב"ה, אני יודע מה שאתה רוצה לומר בעבור ישמע העם בדברי עמך, השיב משה לפני הקב"ה ואמר רבון העולמים יתברך ויתעלה שבחך וזכרך שאתה חוקר לבות וכליות ויודע הנסתרות ידעת מה שיש בלב עבדך, אותו השעה הגיד לו דברי

העם, הדא הוא דכתיב ויגד משה את דברי העם אל ה': כי סקול יסקל או ירה יירה. מיכן שכל הנסקלין נתלין, ותחלה היו משליכים אותם לתוך גומא, לקיים מה שנאמר או ירה יירה: לשלשת ימים. יום אחד הוסיף משה מדעתו, והסכימה שכינה עמו, כי אמר משה שכבת זרע פולטת תוך שלשה ימים, ואם ישכבו הלילה עם נשותיהם והויא פולטת יום שלישי, ולפיכך הזהיר אותם משה שלשת ימים, כי לסוף שלשת ימים נפסקת וטהורה: ויתיצבו בתחתית ההר. מלמד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית, אמר לישראל אם מקבלין עליכם התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתם: והאלהים יעננו בקולץ. בקולו של משה: וגם הכהנים הנגשים. אלו נדב ואביהוא:

אנכי ה' אלהיך. 'א' שהוא אחד בעולמו, 'נכ' שבחר הקב"ה את ישראל משבעים אומות 'י' שנתן להם עשרת הדברות: ד"א אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרם. לפי שהוציאם מארץ מצרים מכור הברזל: לא יהיה לך אלהים אחרים. לא בהווייה ולא בעשייה. ד' לאוין כתובין בדבירו זה כנגד ד' מלכיות: פקד עון אבות. על בנים. וכתוב אחד אומר לא יומתו אבות על בנים (דברים כד טז), בבנים שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם פוקד עון אבות על בנים, אבל בנים שאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם לא יומתו אבות על בנים: לאלפים. ובאחרית הפסוק לאלף דור (דברים ז ט), למי נשמע לאלף, אלא כך אמרו חכמינו ז"ל לאלפים לאוהבי, לאוהביו וליראיו לאלף דור, וכן אמרו אינו דומה מי שעובד יראה לעובד מאהבה: לא תשא את שם וגו'. שלא תנהוג עצמך כאלו חסיד אתה ואין אתה חסיד. ומעשה באדם אחד שנכנס לעיר בערב שבת ולא היה מכיר אדם, והיה לו כיס מלאה פשוטים, וראה גר אחד יושב בבית הכנסת ומתעטף בציצית והיו תפילין קשורין בראשו, וראהו אותו האדם והיה סבור כאלו אדם גדול [הוא], לפי שראה מצות הללו, ופקד לו את כיסו, לאחר השבת ביקש ממנו, אמר לו לא היו דברים מעלם, התחיל להצטער ואמר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שלא מסרתי לו המעות שלי בפקדון, אלא שראיתי בו המצות הללו, בלילה בא אליהו הנביא אליו בחלום ואמר לו למחר לך אצל אשתו ותאמר לה תן לי כיסי, ואם אמרה לך באיזה סימן אמור לה בסימן שאכלה היא ובעלה בליל ראשון של פסח חמץ, ובליל יום הכיפורים בשר חזיר, למחר שכים זה האיש לפני אשתו של גזלן, ומסר לה הסימנים הללו, ונתנה לו הכיס, בא הגזלן אצל אשתו שאל לה את הכיס, אמרה לו בא בעל הכיס ונטל את הכיס, וכך וכך מסר לי סימנים, אמר לה אחר שנתפרסם הדבר נחזור למעשינו הרעים, וכן עונשן של עושי כך: זכור את יום השבת. זכרהו על היין: וגרך אשר בשעריך. זה גר צדק: על כן ברך ה' את יום השבת. במה בירכו, במזונותיו ובסעודתו, שכך אמר הקב"ה בני הלוו עלי ואני פורע: ומעשה בקצב אחד והיה מנהגו כך שכל בהמה טובה שהיה מוצא היה מניחנה לכבוד שבת, למחר היה מוצא יותר טובה הימנה, היה אוכל את הראשונה ומניח את השנייה, נמצא שבזכות שבת עבר כל ימיו בטוב, וסופו זכה שהיה לו שלחן וקערות וכפות זהב טהור: כבד את אביך ואת אמך. ארבעה דברים נאמרו בכיבוד אב ואם, צדיק בן צדיק מאריכין לו ימיו ושנותיו בין בעולם הזה בין בעולם הבא, צדיק בן רשע אינו מקבל עליו שכר בעולם הזה, רשע בן צדיק נותנים לו בעולם הזה ולא לעולם הבא, רשע בן רשע אין לו שכר לא בעולם הזה ולא לעולם הבא: לא תרצח. הפכהו כמו לא תרחץ, וכמו קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה (בראשית ד י), וכתיב בדמים לא תרחץ, כמו פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים נח יא): לא תנאף. לא תהנה הנואף ממך: לא תגנוב. בגונב נפשות הכתוב מדבר. ולמה נכתבו שלשה דברות הללו באותיות שוות, ללמדך שכל מי שעושה אחת מהם כאלו עשאם כולם: לא תענה. בעדות שבמיתה הכתוב מדבר, כגון שאמר פלוני הרג את הנפש: לא תחמד בית רעך. הרי כאן דיבור אחד: לא תחמד אשת רעך. הרי כאן דיבור אחר, ובספרים המדוייקים הם מופלגים: ואל ידבר עמנו. מכאן שכל אלו עשרת הדברות אמרן הקב"ה בדיבור אחד, מה שאין יכול הלשון לדבר ואוזן לשמוע: ובעבור תהיה יראתו וגו'. מכאן שכל מי שהוא ירא שמים לא במהרה הוא חוטא: לא תעשון אתי. בדמות שמש לא צורת חמה לא צורת לבנה: ד"א לא תעשון אתי בדמות שום תבנית, דכתיב ואל מי תדמיוני וגו' (ישעי' מ כח), אלא מזבח אדמה תעשה לי: ד"א מזבח אדמה וגו'. אל תיקרי מזבח אדמה, אלא מזבח דם מילה כי היום ישראל בגלותיהם וכל מי שיתן לו הקב"ה בן ומל אותו ביום השמיני, כאילו בנה מזבח לה' והעלה עליו עולה, לכך נאמר מזבח אדמה: ד"א 'מזבח' מ' מילה. ז' זכור לעבדיך לאברהם ליצחק (ולישראל) [וליעקב] (דברים ט כז), ב' ברכה. ח' חיים. וצריך בנין מזבח שלא יניף עליו ברזל, כי אמר הקב"ה אל יבוא חרב שהורגת בני אדם, ויניף על מזבח שמכפרת עוונותיהם של ישראל: